شاپا چاپی: ۲۶۷۶-۶۹۰۶
شاپا الکترونیکی: ۲۶۷۶-۶۹۱۴

مطالعات قرائت قرآن

Homepage: https://qer.journals.miu.ac.ir

عنوان مقاله (جایگاه قرآن کریم در روایات اهل بیت علیهم السلام)

مریم نساج✉ [1]، مهری صادقیان، [2]

1. نویسنده مسئول: گروه آموزش معارف اسلامی، دانشگاه فرهنگیان، صندوق پستی 889-14665 تهران، ایران. رایانامه: m.nassaj@cfu.ac.ir
2. دکترای فلسفه تعلیم و تربیت، استاد مدعو دانشگاه فرهنگیان اصفهان. رایانامه: mm.sadeghiyan@yahoo.com

اطلاعات مقاله

نوع مقاله: مقاله پژوهشی

تاریخ دریافت:
1404/01/20

تاریخ بازنگری:
1404/03/15

تاریخ پذیرش:
1404/03/25

تاریخ انتشار: 1404/04/10

کلیدواژه‌ها:
جایگاه قرآن
اهل بیت (ع)
روایات قرآن کریم
راهبردها
پیامد

چکیده

متن چکیده
قرآن کریم، معجزه آخرین پیام آور وحی الهی و هدایت کننده انسان‌هاست. هدف پژوهش حاضر بیان جایگاه قرآن کریم در روایات اهل بیت (ع) است. تا از این طریق مدل نهایی توصیفات روایت گونه از قرآن کریم استخراج گردد. روش پژوهش حاضر، روش تحلیل مضمون است و داده‌ها در قالب چند مضمون شامل عوامل مؤثر، عوامل زمینه‌ساز، موانع، راهبرد و راهکار، و پیامد کدگذاری شده‌اند. برای نمایش دقیق‌تر و شفاف‌تر داده‌ها، از نرم‌افزار MAXQDA بهره گرفته شده است. نتایج پژوهش حاکی از آن است که راهکارها و راهبردها دسترسی به جایگاه رفیع قرآن، عبارتند از: تمسک و جست‌وجوی هدایت در قرآن (چنگ زدن به آیات قرآن، جستن هدایت در قرآن)، پایبندی عملی و مستمر به قرآن (مواظبت بر قرآن و عمل به آن، تلاوت قرآن در همه حال)، تلاوت مؤثر و شنیداری فعال قرآن (گوش دادن به آیات قرآن، ترتیل خوانی) و تعظیم و تکریم قرآن (بزرگداشت قرآن) و موانعی بهره نگرفتن از جایگاه ارزشمند قرآن، شامل: بی‌توجهی و ترک ارتباط با قرآن (نخواندن آیات) و نگاه ابزاری و دنیوی به قرآن (ریا و خودنمایی و مزد گرفتن) و پیامدهای منشعب از توجه به جایگاه بلند قرآن، دربرگیرنده: پیامدهای معنوی و روحی (صفا دادن قلب، افزایش ایمان، نزول ارامش، انیس انسان، مستجاب شدن دعا)، پیامدهای اخروی و قیامتی (بالابردن درجات در قیامت، شفاعت کننده در روز قیامت، ورود به بهشت، سنگینی ترازوی اعمال، دفع عذاب، رسیدن به جایگاه امن و سلامت) و پیامدهای اخلاقی و تربیتی (زندگی بخشی، آمرزش گناهان، دریافت ثواب بی پایان) و پیامدهای اجتماعی و تمدنی (گسترش دین) بوده اند.

استناد: نام خانوادگی، نام؛ نام خانوادگی، نام؛ و نام خانوادگی، نام (1404). عنوان مقـــــــــــــاله. *مطالعات قرائت قرآن*، (آماده انتشار)، 1-20. https://doi.org/0000000000000000000000000

ناشر: جامعة المصطفي (ص) العالميه.

© نویسندگان.

مقدمه

قرآن مجید، برترین و آخرین پیام خداوند و بزرگترین گوهر گران بهای پیامبر اکرم(ص) و سرچشمه جوشان معارف اسلامی است و مدار و محور اتحاد تمامی مسلمانان است. نخستین گام برای ورود به دریای بی کران قرآن و نوشیدن معارف حیات بخش آن، شناخت دقیق این کتاب گران سنگ و راه صحیح فهم آن است. راههای مختلفی برای شناخت این کتاب بزرگ و راهیابی به فهم معارف آن فراروی بشر قرار دارد؛ که بهترینش، فراگیری از سخنان اهل بیت علیهم السلام است(مصباح یزدی، 1388، 25). درباره فضیلت این کتاب گران سنگ، روایات بسیاری نقل شده است. از جمله پیامبر اکرم(ص) بیان می‌کنند: «هنگامی که ملائکه قرآن را شنیدند، گفتند: «خوشا به حال امتی که قرآن به سوی آنان نازل می‌شود و خوشا به قلبهایی که آن را حمل می‌کنند و خوشا به زبان هایی که با آن سخن میگویند(نوری، ج4، ص 306).

باتوجه به جایگاه بزرگ این کتاب که سند قطعی و تردید ناپذیر اسلام است لیکن آن گونه که باید از این کتاب استفاده نشده است و متأسفانه سهمی در روشنگری و راهگشایی نیافته و به جای آن، دقتها و تعمقات شبه عقلی یا منقولات ظنی میدان دار و مسئول شناخته شده و تفکرات اعتقادی جدا از قرآن و بی اعتنا به آن رشد و نمو یافته و شکل گرفته است(خامنهای، 1399، 27) لذا در این پژوهش سعی بر این است کهدبا نگاهی جامع به روایات در مورد قرآن کریم، جایگاه قرآن کریم استخراج و روایات مورد نظر را تحلیل و مدل توصیفی ارائه گردد. سوال این پژوهش عبارت است از: جایگاه قرآن کریم در روایات اهل‌بیت علیهم‌السلام با توجه به عوامل مؤثر و زمینه‌ای، راهبردها، موانع و پیامدهای بهره‌گیری از آن، چگونه تبیین می‌شود؟

ادبیات موضوع و پیشینه پژوهش

بحرالعلوم و پهلوان(1400) در پژوهش «جایگاه قرآن و مراتب حفظ آن در روایات با تأکید بر نهج البلاغه» با بررسی آیات و روایات بیان کرده اند قرآن حقیقتی فراتر از الفاظ داشته و ذو مراتب است و حفظ قرآن هم فقط حفظ الفاظ نیست بلکه حفظ مفاهیم و حفظ حدود یا عمل به آن هم مدنظر است.

ایازی(1388) در پژوهش «تحلیلی از جایگاه قرآن شناسی اهل بیت در روایات کلینی» به دنبال شناخت جایگاه مکتب قرآن شناسی اهل بیت و منزلت قرآن در نظر ایشان و بیان ویژگیها، تعلیم و اوصاف قرآن از منظر اهل بیت (ع) و سیره عملی آنان نسبت به قرآن است.

خوش منش و علیان نژادی(1397) در پژوهش «توجه به ساختارمندی قرآن در کلام الهی و روایات اهل بیت (ع)»، مهم ترین مصادیق توجه به این ارتباطات در کلام اهل بیت (ع) را سرآغاز و پایان سوره، تبیین مفردات با نظر به کلیت سوره، ارتباط آیات مجاور و غیر مجاور، تفسیر سیاقی آیات و تقسیم بندی ساختار سوره در احادیث اشاره کرد.

در پژوهش بحرالعلوم و پهلوان روایات قرآنی با رویکرد حفظ آیات بیان شده است و در پژوهش ایازی بیشتر روایات کتاب کافی ارزیابی شده است و در پژوهش خوش منش و علیان نژادی به ساختارمندی قرآن در روایات اهل بیت (ع) پرداخته است و پژوهشی که به جایگاه قرآن در روایات اهل بیت (ع)» با روش تحلیل مضمون با عناوین عوامل موثر، شرایط زمینه ای، راهبردها، پیامدها و چشم اندازها پرداخته باشد، کار نشده و این نوشتار، کاری نو و جدید است؛ چرا که پژوهش حاضر با نگاه جامع به جایگاه قرآن کریم، در پی ارائه راهبرد و رهنمود در چگونگی به کارگیری آن در زندگی، شناسایی موانع رسیدن به این جایگاه و مدل یابی توصیف گونه جایگاه قرآن کریم با رجوع به روایات متعدد است.

1. روش پژوهش

پژوهش حاضر با رویکرد کیفی و با بهره‌گیری از روش تحلیل مضمون انجام گرفته است؛ این روش، از جمله رویکردهای کارآمد تحلیل کیفی برای بررسی داده‌های غیرعددی، به‌ویژه متون دینی است. روش تحلیل مضمون با هدف شناسایی، تحلیل و گزارش مضامین و الگوهای معنایی موجود در داده‌ها، به تبدیل متون

پراکنده و گوناگون به ساختارهایی غنی، نظام‌مند و تفسیری می‌پردازد؛ به‌عبارتی، تحلیل مضمون تلاشی برای استخراج مفاهیم و مضامین برجسته‌ی یک متن در سطوح مختلف است (براون و کلارک، 2006). به سبب انعطاف‌پذیری این روش و کارآمدی آن در کشف ساختارهای معنایی در متون دینی، مناسب‌ترین گزینه برای پاسخ به سوال این پژوهش تشخیص داده شد.

هم چنین به دلیل اینکه تحلیل مضمون، ناظر بر معانی آشکار متن یا فراتر از آن، ناظر به مفاهیم ضمنی، مفروضات پنهان و معانی نهفته در لایه‌های عمیق‌تر است (خنیفر و مسلمی، 1395) لذا در این پژوهش تلاش شده تا با رویکردی تفسیری-تحلیلی، روایات اهل‌بیت علیهم‌السلام دربارهٔ قرآن کریم مورد واکاوی قرار گیرد. گردآوری داده‌ها نیز با استفاده از روش اسنادی و از طریق بررسی و تحلیل کتاب‌های روایی معتبر صورت گرفته است. جامعه پژوهش هم شامل مجموعه‌ای از روایات صادره از اهل‌بیت علیهم‌السلام پیرامون جایگاه قرآن کریم است و نمونه پژوهش، گزیده‌ای هدفمند از این روایات است که با توجه به پرسش تحقیق، انتخاب شده‌اند .

فرآیند تحلیل مضمون در این پژوهش نیز بر اساس الگوی سه‌سطحی ارائه‌شده توسط عابدی جعفری و همکاران (1390) به‌صورت زیر انجام شده است: 1. مضامین پایه: در مرحله نخست، با خوانش مکرر روایات منتخب، کدهای مفهومی و نکات کلیدی شناسایی و به‌عنوان مضامین پایه استخراج شد. 2. مضامین سازمان‌دهنده: در مرحله دوم، مضامین پایه بر اساس شباهت‌ها و تفاوت‌های مفهومی، دسته‌بندی شده و در قالب مقولات میانی یا مضامین سازمان‌دهنده تجمیع گردید. 3. مضامین فراگیر: در مرحله سوم، مضامین سازمان‌دهنده با تحلیل ارتباطات درونی و انسجام مفهومی، در قالب مضامین کلان یا فراگیر سازمان‌دهی شدند. لازم به ذکر است در راستای پاسخ به سوال پژوهش، مضامین به‌صورت جداگانه شناسایی و تحلیل شده‌اند تا ساختار جایگاه قرآن در منظومهٔ معرفتی روایات اهل‌بیت علیهم‌السلام استخراج شود.

جدول 1. مراحل گام به گام تحلیل مضمون

مرحله	عنوان گام	شرح اقدام
1	خوانش اولیه داده‌ها	مطالعه مکرر روایات منتخب دربارهٔ قرآن کریم جهت درک کلی محتوا و استخراج اولیه مفاهیم
2	استخراج مضامین پایه	شناسایی کدهای مفهومی و نکات کلیدی از متن روایات
3	کدگذاری و دسته‌بندی اولیه	اختصاص کد مفهومی به هر مضمون پایه و بررسی شباهت‌ها و تفاوت‌ها بین کدها
4	تشکیل مضامین سازمان‌دهنده	تجمیع مضامین پایه در قالب دسته‌های میانی براساس مفاهیم مشترک یا پیوندهای معنایی و شکل‌گیری مقولات معنایی کلان‌تر
5	بازنگری و پالایش مضامین	بازبینی مضامین سازمان‌دهنده برای رفع همپوشانی، ابهام یا پراکندگی؛ اطمینان از انسجام معنایی بین مضامین پایه و سازمان‌دهنده
6	تشکیل مضامین فراگیر	تحلیل انسجام درونی مضامین سازمان‌دهنده و ادغام آن‌ها در قالب مضامین کلان
7	اعتباربخشی به یافته‌ها	بررسی تطابق مضامین نهایی با روایات اصلی با ارجاع به منابع معتبر برای تقویت اعتبار تحلیل
8	ارائه تحلیل نهایی	تبیین جایگاه قرآن در منظومهٔ معرفتی روایات اهل‌بیت علیهم‌السلام بر اساس سطوح سه‌گانه مضامین به‌صورت ساختاریافته و تحلیلی

2. جایگاه قرآن کریم در روایات اهل بیت علیهم السلام

در این پژوهش به منظور پاسخ دادن به این سؤال که « جایگاه قرآن کریم در روایات چگونه است »؟ روایات مطرح شده در مورد قرآن کریم در کتب روایی مورد بررسی قرار گرفت و مضامین پایه از آنها استخراج گردید، در ادامه با ادغام نمودن مضامین پایه مشابه، مضامین سازمان‌دهنده طراحی شد. در پایان مضامین فراگیر با توجه با سوال تحقیق ساخته شد و شبکه مضامین ارائه گردید.

جدول 2: مراحل استخراج مضامین

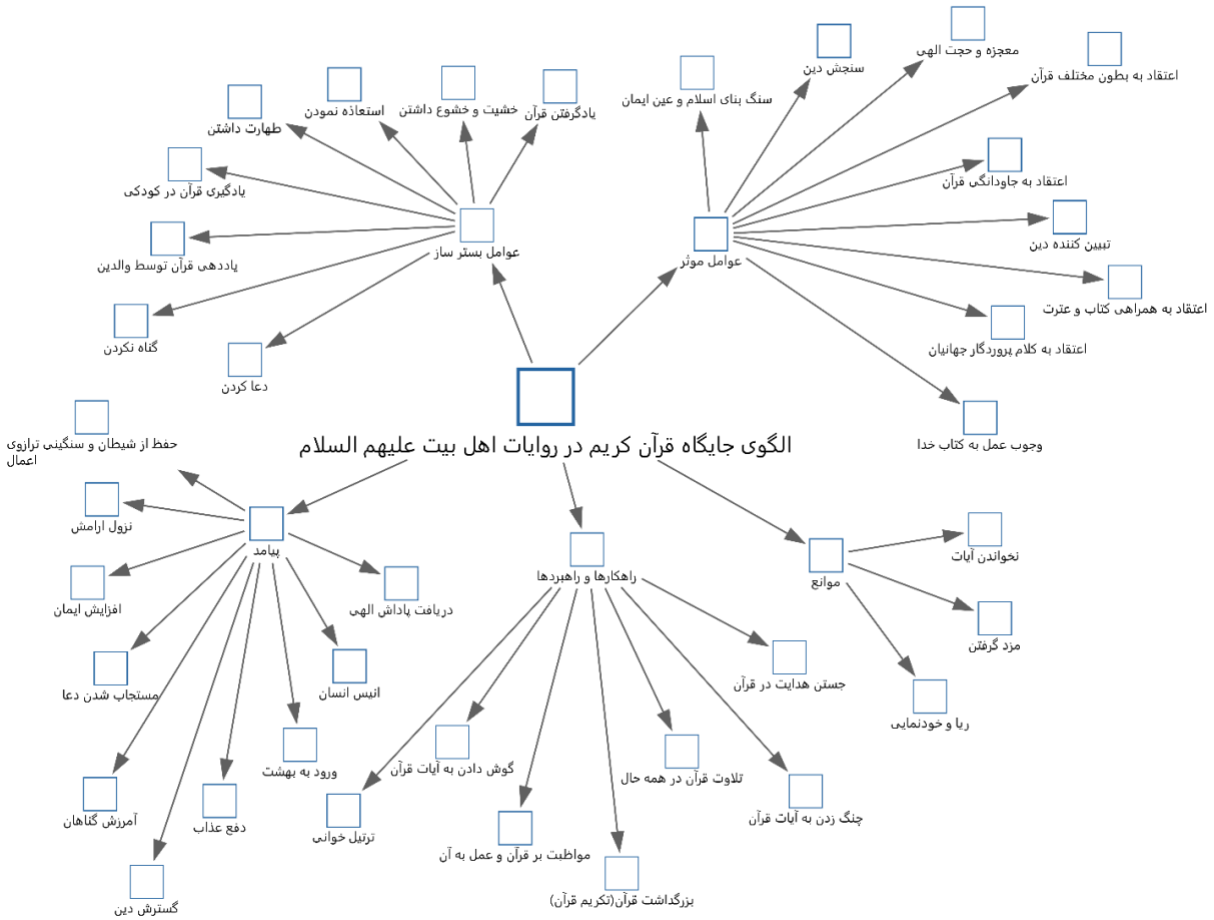
روایات استخراجی	مضامین پایه	مضامین سازمان دهنده	مضامین فراگیر
امام علی (ع): قرآن، همه کتاب خداست، ولی فرقان، آیه محکمی است که عمل به آن واجب است(کلینی، 1365، ج2، ص 630)	وجوب عمل به کتاب خدا	مرجعیت قرآن در هدایت دینی	عوامل موثر
امام علی (ع): قرآن را بر پیامبرش نازل نمود....معدن ایمان است و عین ایمان، چشمه های علم است... سنگ بنای اسلام است و....(نهج البلاغه، خ 198)	سنگ بنای اسلام و عین ایمان		
امام صادق(ع): خداوند متعال در قرآن، روشنگر هر چیزی را فرو فرستاده؛ تا آن جا که به خدا سوگند هیچ چیزی را که بندگان بدان نیاز دارند، واننهاده و ناگفته نگذاشته است(قمی، 1367،ج2، 451)	تبیین کننده دین		
پیامبر اکرم(ص): هرگاه حدیث به شما رسد، آن را بر کتاب خدا عرضه کنید. اگر موافقش بود آن را برگیرید و گرنه بازش گردانید(قرطبی،1405، ج1، ص 38)	سنجش دین		
پیامبر اکرم(ص): به قرآن چنگ بزنید و آن را پیشوای خود گیرید؛ زیرا قرآن کلام پروردگار جهانیان است و از او آغاز شده و به سوی او باز می‌گردد(اربلی،1401، ج2، ص 376).	اعتقاد به کلام پروردگار جهانیان	اعتقاد به حقیقت الهی قرآن	
امام باقر(ع): قرآن زنده است و نمی میرد و آیه های آن نیز زنده اند و نمی میرند؛ زیرا اگر آیه ای که درباره اقوامی نزال شده است، با مردن آن ها می مرد، قرآن نیز مرده بود. لکن قرآن در میان آیندگان جاری است، همچنان که در میان گذشتگان جاری بود(کلینی، 1365، ج3، ص28)	اعتقاد به جاودانگی قرآن		
پیامبر(ص): کتاب همان قرآن است که حجت و نور و برهان در آن است(مجلسی، 1403، ج 22، ص 477)	معجزه و حجت الهی		
پیامبر اکرم(ص): قرآن، ظاهری دارد و باطنی، و باطن آن هم باطنی دارد تا هفت بطن(احسانی، 1403، ج4، ص 107)	اعتقاد به بطون مختلف قرآن	لایه‌مندی و عمق معنایی قرآن	
پیامبر اکرم(ص): من در میان شما دو چیز گران سنگ بر جای میگذارم: کتاب خدا و عترتم، اهل بیت(طوسی، 1401، ج1، ص 127)	اعتقاد به همراهی کتاب و اهل بیت	پیوند نهادین قرآن و عترت	
قرآن را مس نکنید مگر پاکان(واقعه، 79)	طهارت داشتن	طهارت ظاهری و باطنی برای ارتباط با قرآن	عوامل زمینه ای (بسترساز)
پیامبر اکرم(ص): قرآن بخوان و از آنچه تو را زا آن باز داشته است، بازایست؛ که اگر باز نایستی در واقع آن را نخوانده‌ای(دیلمی، 1406،ج5، ص 415)	گناه نکردن		

پیامبر اکرم(ص): هرکس پیش از آن که بالغ گردد، قرآن خوان شود، هر آینه در کودکی به او حکمت داده شده است(بیهقی، 1410،ج2، ص 330)	یادگیری قرآن در کودکی	تربیت قرآنی در خانواده	
پیامبر اکرم(ص): پدرومادری که به فرزندشان قرآن بیاموزند، در قیامت فراخوانده می شوند و دو لباس برآنان پوشیده می‌شود که از نور آن، چهره های بهشتیان نورانی می‌گردد(کلینی، 1365،ج6، ص 49)	یاددهی قرآن توسط والدین		
پیامبر اکرم(ص): از خوش صداترین مردم در قرائت قرآن، کسی است که هرگاه قرآن خواندنش را میشنوید، چنانش پندارید که از خدا میترسد(قزوینی، 1395، ج1، ص 425)	خشیت و خشوع داشتن	توجه قلبی و معنوی در مواجهه با قرآن	
فَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْءَانَ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ(نحل، 98)، پس چون قرآن می خوانی از شیطان مطرود به خدا پناه ببر.	استعاذه نمودن		
امام صادق(ع): شایسته است کسی که قرآن می خواند، چون به آیهای از قرآن می رسد که در آن خواستهای یا هشداری است، بهترین چیزی را که امید دارد، از خدا بطلبد و نیز ایمن ماندن از آتش و عذاب را از او بخواهد(کلینی، 1365، ج3، ص 301)	دعا کردن		
پیامبر اکرم(ص) : همانا این قرآن ادبستان خداست، پس تا می توانید از آن فراگیرید(عبدالرزاق، 1390، ج3، ص 375)	یادگرفتن قرآن	آموزش و یادگیری مستمر قرآن	
امام صادق (ع):«.... مصحفی که در خانه آویخته شده ولی غبار آن را پوشانده و کسی ازآن نمیخواند»(کلینی، 1365، ج2، ص 613)	نخواندن آیات	بی‌توجهی و ترک ارتباط با قرآن	موانع (شرایط مداخله گر)
پیامبر اکرم(ص): قرآن را بیاموزید و آن را وسیله ارتزاق و مایه فخر فروشی قرار ندهید(ورام، 1413، ج2، ص 120)	ریا و خودنمایی	نگاه ابزاری و دنیوی به قرآن	
امام علی (ع): هرکس برای آموزش قرآن مزدی بگیرد، بهره او روز قیامت، همان خواهد بود(صدوق، 1414 ج 3، 178)	مزد گرفتن		
پیامبر اکرم(ص): به قرآن چنگ در زنید و آن را پیشوای خود گیرید؛ زیرا قرآن کلام پروردگار جهانیان است و از او آغاز شده و به سوی او بازمی‌گردد(اربلی، 1401،ج2، ص 376)	چنگ زدن به آیات قرآن	تمسک و جست‌وجوی هدایت در قرآن	راهکارها و راهبردها
امام رضا(ع): هدایت را جز در قرآن مجویید که گمراه میشوید(صدوق، 1398،ص 223)	جستن هدایت در قرآن		
امام باقر(ع): ....او به خاطر من رنج ها کشید و بر من مواظبت نمود(کلینی، 1365،ج2، ص 596)	مواظبت بر قرآن و عمل به آن	پایبندی عملی و مستمر به قرآن	
پیامبر اکرم(ص): بر تو باد به تلاوت قرآن در همه حال(کلینی،1365، ج8، ص 79)	تلاوت قرآن در همه حال		
وَ إِذا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَ أَنْصِتُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ(اعراف، 204)	گوش دادن به آیات قرآن	تلاوت مؤثر و شنیداری فعال قرآن	
«وَ رَتِّلِ الْقُرْءَانَ تَرْتِيلا» سوره مزمل، 4	ترتیل خوانی		

پیامبر اکرم (ص): قرآن پس از خداوند، برترین چیز است هرکس قرآن را بزرگ بدارد، خداوند را بزرگ داشته است(سبزواری، 1414، ص 115)	بزرگداشت قرآن	تعظیم و تکریم قرآن	
امام علی (ع): قرآن قلب را صفا میدهد. (نهج البلاغه، خطبه 176)	صفا دادن قلب	پیامدهای معنوی و روحی	پیامد
امام علی (ع): تلاوت قرآن، ایمان را بارور می‌کند(غررالحکم، ص372)	افزایش ایمان		
پیامبر اکرم(ص): هیچ گروهی درخانه ای خانه های خدا گرد هم نیایند تا کتاب خدا را بخوانند و میان خود درابهر اش بحث و مطالعه کنند، مگر آن که برایشان آرامش فرود می‌آید و رحمت، آنان را فرا می گیرد و فرشتگان گرداگرد آنان را می گیرند و خدا از ایشان در جمع کسانی که نزد و هستند، یاد می‌کند(مسلم، 1412،ج4، ص 2074)	نزول ارامش		
امام سجاد(ع) بیان می‌کنند: «اگر همه مردمان از مشرق تا مغرب عالم بمیرند، با بودن قرآن در کنار من، هیچ گاه احساس تنهایی نمیکنم»(کلینی، 1365، ج2، ص 602)	انیس انسان		
امام سجاد(ع): هرکس قرآن را ختم کند، یک دعای اجابت شده دارد(کلینی، 1365،ج2، ص 613)	مستجاب شدن دعا		
«قرآن را بیاموزید؛ ... سپس به او میگویند: «بخوان و بالا برو» و او هر آیه ای که بخواند، یک درجه بالا میرود(کلینی، 1365:ج2، ص 603)	بالابردن درجات در قیامت	پیامدهای اخروی و قیامتی	
پیامبر اکرم (ص) می فرمایند: قرآن را فرا بگیرید که بیگمان در روز قیامت، شفاعت کننده خواهد بود. (ابن حنبل،1414، ج8، ص 273)	شفاعت کننده در روز قیامت		
پیامبر اکرم (ص): «هرکس قرآن را بیاموزد و آن را حفظ کند و در به یاد سپاری آن بکوشد، خداوند او را به بهشت میبرد(ابن حنبل، 1414، ج1، ص 314)	ورود به بهشت		
رسول خدا (ص): اگر زندگی نیک بختان، مُردن شهیدان، نجات در روز حسرت، داشتن سایهای در روز سوزان و هدایت در روز گم راهی را می خواهی، قرآن را فرابگیر، چرا که قرآن، سخن خدای مهربان و مایه حفظ از شیطان و سنگینی ترازوی اعمال است(دیلمی، 1406، ج5، ص 371)	سنگینی ترازوی اعمال		
امام سجاد (ع) بیان داشته اند:« خداوندا قرآن را وسیله رسیدن ما به بالاترین جایگاه های کرامت قرار ده، و نردبانی که از آن به سوی جایگاه امن و سلامت بالا رویم». (صحیفه سجادیه، دعای ۴۲ فراز ۸)	رسیدن به جایگاه امن و سلامت		
در روایتی از امام علی (ع) آمده است: «چه بسا که اهل زمین، مرتکب گناهان و بدهیها میشوند و خداوند تصمیم میگیرد که همه آنان را بدون آن که حتی یک نفرشان را استثنا کند، عذاب نماید؛ اما چون پیرانی را میبیند که به سوی نماز گام برمیدارند و نیز کودکانی را که قرآن میآموزند، برایشان رحم میآورد و عذابشان را به تأخیر میافکند(صدوق، 1414، ص 61)	دفع عذاب		
در روایتی از پیامبر اکرم (ص)آمده است: «حکایت قرآن و مردم، حکایت زمین و باران است، ... این قرآن نیز با مردم، چنین کرده است(دیلمی، 1406، ج4، ص 139)	زندگی بخشی	پیامدهای اخلاقی و تربیتی	
پیامبر اکرم(ص): آموزگار قرآن و قرآن آموز، هرچیزی برای او طلب غفران می‌کند؛ حتی ماهی	آمرزش گناهان		

دریا(نوری،1407، ج4، ص235؛بروجردی، 1413 ج15، ص 9).			
پیامبراکرم(ص) می فرمایند: «هرکس یک آیه از کتاب خدا یا بابی از علم را آموزش دهد، خداوند مزد او را تا روز قیامت، افزایش خواهد داد»(ابن عساکر، 1415،ج59، ص290)	دریافت ثواب بی پایان		
پیامبر اکرم (ص): آموزش دادن قرآن، موجب گسترش دین می‌شود(دیلمی، 1406،ج2، ص68)	گسترش دین	پیامدهای اجتماعی و تمدنی	

1. نمودار MAXQDA جایگاه قرآن کریم در روایات اهل بیت علیهم السلام

3. تحلیل جایگاه قرآن در روایات اهل بیت علیهم السلام

در روایات اسلامی، قرآن نه‌تنها کتاب هدایت، بلکه تجلی اراده الهی و ستون اصلی دین معرفی شده است؛ کتابی که همه ابعاد ایمان، عمل، شناخت و نجات انسان در گرو فهم و تمسک به آن دانسته شده است. این نوشتار در پی بررسی نظام دار جایگاه قرآن در روایات اهل بیت علیهم السلام است؛ در این راستا، بنا دارد جایگاه قرآن در روایات را با بررسی عوامل موثر و زمینه ای، موانع، راهبردها و راهکارها و پیامدهای بهره گیری از آن تبیین نماید. در نگاه اول، بدنبال عواملی است که موجب برجستگی قرآن در زندگی دینی می‌شود. این عوامل در بخش های مؤثر و زمینه ای، از زوایای مختلف به تبیین عظمت قرآن پرداخته است.

عوامل مؤثر که جایگاه قرآن در روایات را منعکس می کند، شامل مرجعیت جامع قرآن برای هدایت دینی، اعتقاد به حقیقت الهی قرآن، لایه‌مندی و عمق معنایی قرآن و پیوند نهادین قرآن و عترت است. اولین عامل مؤثر که جایگاه قرآن را نشان می دهد، مرجعیت جامع قرآن برای هدایت دینی است که بر وجوب عمل به آن تاکید می کند به عبارتی پیروی از آموزه‌های این کتاب، تنها یک توصیه اخلاقی نیست بلکه تکلیفی جدی و تعیین‌کننده در سرنوشت معنوی انسان به شمار می‌رود که در این باره آمده است: «قرآن آیه محکمی است که عمل به آن واجب است» (کلینی، 1365، ج2، ص 627) که در روایت امام صادق(ع) اشاره شده که «قرآن در چهار بخش نازل شده است: یک بخش درباره امورحلال، یک بخش درباره امور حرام، یک بخش درباره سنن و احکام، یک بخش نیز درباره اخبار پیشینیان و پسینیان شما و احکام داوری میان ماست» (کلینی، 1365، ج2، ص 627) لذا قرآن واجبات و محرمات را برای ما تبیین نموده است تا با عمل به آن ها، به ایمان حقیقی گره خورده و اطاعت راستین از خداوند صورت گیرد. هم چنین در مرجعیت جامع قرآن، سنجش دین با تطبیق با قرآن را بیان می کند یعنی برای درک صحیح دین و آموزه‌های آن، باید به قرآن مراجعه کرد. جامعیت قرآن به نقش آن در روشن‌گری و تبیین معارف دینی هم اشاره می کند و همین ویژگی سبب شده تا هر آن‌چه به‌عنوان دین مطرح می‌شود، در پرتو قرآن سنجیده شود؛ وگرنه احتمال انحراف از مسیر حق وجود دارد که پیامبر اکرم(ص) در این باره می فرماید: «هرگاه حدیث به شما رسد، آن را بر کتاب خدا عرضه کنید. اگر موافقش بود آن را برگیرید و گرنه بازش گردانید.» (قرطبی،1405، ج1، ص 38) مورد بعدی در جامعیت قرآن، این است که پایه و بنیان اسلام معرفی شده است؛ به‌گونه‌ای که بدون تمسک به آن، نه ایمان شکل می‌گیرد و نه اسلام معنا پیدا می‌کند به عبارتی پیوند انسان با قرآن، تنها یک رابطه اطلاعاتی یا سطحی نیست، بلکه به‌مثابه هویتی دینی تلقی می‌شود که قلب باور و رفتار فرد مؤمن را شکل می‌دهد.

دومین عامل مؤثر که نشان از جایگاه قرآن در روایات دارد، الهی بودن آن است که تأکید می‌کند قرآن، کلام پروردگار جهانیان است و اتصال به خداوند، جایگاه آن را از سایر متون متمایز می‌کند. در همین راستا، بحث جاودانگی قرآن نیز در روایات مورد توجه قرار گرفته است، به طوری که اشاره شده: «کلام خدا، نو، تازه و باطراوت است» (ابن طاووس، 1378، ص144) و در جای دیگر آورده است: «قرآن زنده است، نمی‌میرد، همان‌گونه که شب و روز و خورشید و ماه در جریان‌اند... خداوند همیشه زنده است و کلام او نیز زنده و تازه است» (مسعودی، 1396، ص24). از سوی دیگر، قرآن، معجزه و حجت الهی است، چنان‌که در آیه‌ای می‌فرماید: «ای مردم! بی‌گمان برای شما برهانی از سوی خدایتان آمده است و ما به سوی شما نوری تابناک فرو فرستاده‌ایم» (نساء، 174). آیات تحدی نیز که دعوت به مبارزه‌طلبی نموده، بر معجزه بودن آیات قرآن حکایت دارد لذا قرآن نه‌تنها کتابی الهی و آسمانی است، بلکه موجودی زنده، هادی و حجتی جاودان معرفی شده که حاکی از جایگاه آن می باشد.

سومین عامل مؤثر در تبیین جایگاه قرآن، پیوند نهادین آن با عترت است چنانچه می فرماید: إنّی تارکٌ فیکم الثقلین: کتابَ الله و عترتی... چهارمین عامل که حاکی از جایگاه رفیع قرآن در روایات است، لایه‌مندی و عمق معنایی قرآن است چنانچه آمده است: «قرآن، ظاهری دارد و باطنی و باطن آن هم باطنی دارد تا هفت بطن» (احسائی، 1403، ج4، ص 107) که این ویژگی به قرآن عمق و ظرفیت بی‌پایانی می‌بخشد و می‌تواند متناسب با سطح معرفت مخاطب، معنا تولید کند به گونه ای که چنین لایه‌مندی، بر جایگاه منحصربه‌فرد قرآن به‌عنوان منبع معرفتی و الهی تأکید دارد .

در این تحقیق، علاوه بر عوامل مؤثر، عوامل زمینه‌ساز نیز مورد توجه قرار گرفته‌اند که نشان‌دهنده‌ی جایگاه بلند قرآن در روایات‌اند. نخستین عامل زمینه‌ساز، طهارت ظاهری و باطنی برای ارتباط با قرآن است. طهارت به‌عنوان یکی از شرایط بهره‌برداری از قرآن، در آیه‌ی «لَا يَمَسُّهُ إِلَّا الْمُطَهَّرُونَ» (واقعه، ۷۹) مورد تأکید قرار گرفته است. مطابق این آیه، شرط تماس با قرآن، طهارت از حدث اصغر و اکبر است و در فقه نیز تصریح شده که تنها افراد با وضو و غسل می‌توانند به خطوط مصحف شریف دست بزنند. در تشریح این مسئله هم آورده شده:«این کتاب از ملکوت خلقت است... طهارت و پاکی به ما کمک می‌کند تا با جان و روحی پاکیزه، به آسمان و ملکوت نزدیک شویم و از محضر کتاب خدا بیش‌تر بهره ببریم» (مسعودی، 1396، ص 59). هم چنین در راستای طهارت، پیامبر اکرم (ص) می‌فرماید:«قرآن بخوان و از آنچه تو را از آن باز داشته است، بازایست؛ که اگر باز نایستی در واقع آن را نخوانده‌ای» (دیلمی، 1406، ج۵، ص ۴۱۵) که بر طهارت معنوی و ترک گناه تأکید دارد و نشان می‌دهد که قرائت حقیقی قرآن تنها در پرتو پاکی درون و عمل به آموزه‌های آن

تحقق می‌یابد؛ چنان‌که ترک معصیت به‌مثابه نوعی طهارت باطنی، مقدمه‌ی فهم و تأثیرگذاری قرآن در جان انسان است. این نکات، با تأکید بر لزوم طهارت ظاهری و باطنی برای ارتباط با قرآن، به روشنی جایگاه بلند، مقدس و ملکوتی قرآن را در منظومه‌ی روایی اسلام نشان می‌دهد.

تربیت قرآنی در خانواده، دومین عامل زمینه‌ای است که نقش بنیادین در شکل‌گیری شخصیت دینی دارد که پیامبر اکرم(ص) در این زمینه می فرماید: «پدرومادری که به فرزندشان قرآن بیاموزند، در قیامت فراخوانده می شوند و دو لباس برآنان پوشیده می‌شود که از نور آن، چهره های بهشتیان نورانی می‌گردد» (کلینی، 1365،ج6، ص 49).این نوع تربیت با نهادینه‌سازی ارزش‌های قرآنی، زمینه‌ساز رشد معنوی و اخلاقی فرزندان در مراحل حساس رشد یعنی کودکی است. در روایت آمده: «هرکس پیش از آن که بالغ گردد، قرآن‌خوان شود، هر آینه در کودکی به او حکمت داده شده است.» (بیهقی، 1410، ج4، ص330) و «دانشی که در کودکی آموخته شود، با جان انسان عجین می‌شود... او نهالی روییده در زمینی حاصلخیز است که از آبشخور قرآن سیراب شده است.»(دارمی،1412، ج2، ص897)همچنین امام علی (ع) در نامه به امام حسن (ع) می‌فرماید: «پیش از هر چیز، کتاب خداوند و تفسیر و تأویل آن و احکام حلال و حرام را به تو آموزش دهم و در ابتدای تعلیمت به چیز دیگری نپردازم.» (نهج‌البلاغه، نامه 31) لذا قرآن نه‌تنها متن مقدس بلکه مرکز ثقل تربیت و حکمت در اسلام است و نه‌فقط کتاب تعلیم، بلکه منبع نهادینه‌سازی ایمان در جان انسان معرفی شده است که جایگاه قرآن در روایات را نشان می دهد.

سومین عامل بسترساز که جایگاه واقعی قرآن را آشکار می کند، توجه قلبی و معنوی در مواجهه با قرآن است. در روایات، برای فهم و بهره‌گیری از قرآن، حال معنوی ویژه‌ای توصیه شده که شامل خشوع، خشیت، دعا و استعاذه است. این حالات، انسان را از حالت سطحی‌خوانی بیرون می‌آورد و آماده فهم باطنی و تأثیرپذیری عمیق می‌کند. در روایت آمده است:«قرآن را فرابگیرید که بهترین سخن است و در آن تفقه کنید که بهار دل‌هاست.»(نهج‌البلاغه، خطبه 110) چرا که خشوع و حالت درونی معنوی، ارتباط با قرآن را به سطح بالاتری ارتقاء می‌دهد و باعث حیات دل‌ها و مایه‌ی هدایت قلب‌ها می گردد. آموزش و یادگیری مستمر قرآن، چهارمین عامل زمینه ساز است که نه تنها نشانه‌ای از اهتمام به معارف الهی است، بلکه بیانگر درک ژرف از جایگاه بی‌بدیل این کتاب آسمانی در نظام تربیتی اسلام است. قرآن، مکتب همیشگی رشد، تعالی و ادب‌ورزی است که هرگز غبار کهنگی بر دامان آن نمی‌نشیند و پیوسته ما را به خواندن، فهمیدن و عمل‌کردن فرامی‌خواند. در این‌باره، پیامبر اکرم(ص) می‌فرمایند: «همانا این قرآن، ادبستان خداست؛ پس تا می‌توانید از آن فراگیرید.» (عبدالرزاق، ۱۳۹۰، ج۳، ص۳۷۵) پس برای بهره‌گیری حقیقی از قرآن، باید عوامل زمینه ای که مقدمات و شرایط را فراهم می نماید، وجود داشته باشد که از منظر روایات، شامل طهارت، تربیت اولیه، حالات معنوی و استمرار در آموزش است. این عوامل، شایستگی لازم را در انسان پدید می‌آورند تا به درک ژرف‌تر از قرآن برسد و در نهایت جایگاه ممتاز قرآن را در ساختار وجودی و معرفتی دین اسلام نشان می‌دهد.

قرآن کریم به‌عنوان کلام خداوند، نقش محوری در هدایت انسان دارد. با این حال، عوامل متعددی مانع از تلاوت، تدبر و ارتباط صحیح انسان با قرآن می‌شوند. این موانع، گاه در قالب غفلت و بی‌توجهی، و گاه در قالب نیت‌های ناصحیح و نگاه ابزاری به قرآن ظهور می‌کنند. قالب بی‌توجهی و ترک ارتباط با قرآن کریم، از مسائل مهمی است که در منابع دینی با تعابیری هشداردهنده بیان شده است. در روایتی از امام محمد باقر(ع) مراتب معنوی تلاوت قرآن را از سطح غفلت تا اجتهاد ترسیم می‌کند چنانچه می فرماید: «هر که در يك شب ده آیه از قرآن بخواند، از غافلان نوشته نشود و هر که پنجاه آیه بخواند، در ذاکرین نوشته شود و هر که صد آیه بخواند، در قانتین نوشته شود و هر که دویست آیه بخواند، در خاشعین نوشته شود و هر که سیصد آیه بخواند، در فائزین نوشته شود و هر که پانصد آیه بخواند، در مجتهدین نوشته شود.» (کلینی، ۱۳۶۵، ج۲، ص ۴۴۸) که بیان می‌دارد میزان انس انسان با قرآن، نشان‌دهنده جایگاه او در مسیر معنویت است. آن‌که تنها ده آیه تلاوت می‌کند، از زمره غافلان خارج می‌شود، در حالی که کسی که پانصد آیه می‌خواند، در ردیف مجتهدان قرار می‌گیرد. این سلسله‌مراتب به روشنی گویای آن است که ترک قرآن، فرد را در پایین‌ترین مرتبه یعنی در میان غافلان قرار می‌دهد و مانع از سیر و سلوک معنوی می‌گردد.

در همین راستا، امام صادق(ع) قرآن را عهد الهی با انسان‌ها دانسته و تلاوت روزانه آن را تجدید این پیمان الهی می‌خواند و می فرماید: «قرآن پیمان خدا با مردم است. پس یقیناً برای شخص مسلمان سزاوار است که با

دقت در پیمان خویش بنگرد و از آن در هر روز پنجاه آیه بخواند». (صدوق، 1413: ج ۲، ص ۶۲۸) از این منظر، ترک تلاوت، صرفاً یک غفلت عادی نیست، بلکه نوعی بی‌اعتنایی به عهدی است که خداوند با بندگان خود بسته است. افزون بر این، قرآن کریم در آیه‌ای از سوره مزمل با ذکر شرایط دشوار همچون بیماری، سفر و حتی حضور در میدان جهاد، تلاوت قرآن را امری ترک‌ناپذیر معرفی می‌کند چنانچه می فرماید:هر چه از قرآن میسّر می‌شود بخوانید. خدا می‌داند که به زودی در میانتان بیمارانی خواهند بود و عده ای دیگر در زمین سفر می‌کنند و در پی روزی خدا هستند و گروهی دیگر در راه خدا پیکار می‌نمایند. پس هر چه از قرآن میسّر شد تلاوت کنید و نماز را برپا دارید و زکات را بپردازید و وام نیکو به خدا دهید و هر کار خوبی برای خویش از پیش فرستید، آن را نزد خدا بهتر و با پاداشی بیشتر باز خواهید یافت و از خدا طلب آمرزش کنید که خدا آمرزنده مهربان است». (مزمل/۲۰) تکرار جمله «فَاقْرَءُوا مَا تَيَسَّرَ مِنَ الْقُرْآنِ» در این آیه، تأکیدی مضاعف بر اهمیت استمرار در قرائت قرآن، حتی در اوج گرفتاری‌های دنیوی دارد. بدین ترتیب، هیچ بهانه‌ای برای فاصله گرفتن از کلام الهی پذیرفتنی نیست و مشغله‌های روزمره، هرچند سنگین باشد؛ نمی‌توانند توجیهی برای ترک آن باشند.

قالب دوم یعنی نگاه ابزاری و دنیوی به قرآن کریم، یکی از موانع اساسی در راه دستیابی به جایگاه رفیع و واقعی قرآن در زندگی فردی و اجتماعی مسلمانان است. این نوع نگاه، برخلاف هدف اصلی نزول قرآن یعنی هدایت و رشد معنوی انسان‌هاست که موجب می‌شود بهره‌گیری از قرآن نه در راستای تعالی روح و تقرب به خداوند، بلکه در جهت منافع دنیوی و ظاهری صورت گیرد. این نگاه ابزاری در دو نمود بارز خود را نشان می‌دهد: ریا و خودنمایی در تلاوت قرآن و مزد گرفتن برای آموزش آن.

در زمینه ریا و خودنمایی در تلاوت قرآن، در روایتی از پیامبر اکرم(ص) آمده است: «هرکس قرآن را برای رضای خدا و به قصد شناخت دین بیاموزد، به اندازه تمام ثوابی که به فرشتگان و پیامبران و رسولان داده می‌شود به او ثواب داده می‌شود و هرکس قرآن را برای ریا و شهرت بیاموزد تا به وسیله آن با نادانان بستیزد و بر دانشمندان فخر بفروشد و با آن دنیا را بجوید، خداوند در روز قیامت استخوان‌های او را خرد می‌کند و در آتش دوزخ عذابی سخت‌تر از او نخواهد بود» (صدوق،1414، ص 346). این روایت به‌روشنی بیان می‌دارد که اخلاص در عمل، به‌ویژه در امر آموزش و تلاوت قرآن، جایگاه محوری دارد و چنانچه این فعالیت‌ها بر پایه ریا و خودنمایی استوار باشد، نه‌تنها از ارزش آن کاسته می‌شود بلکه موجب حبط اعمال نیز خواهد شد. قرآن کریم نیز در تأیید این معنا می‌فرماید: «أَلا لِلَّهِ الدِّينُ الْخالِصُ» (زمر/ 3) که در آن بر خلوص نیت در دین‌ورزی و بندگی خداوند تأکید شده است.

از سوی دیگر، مزد گرفتن برای آموزش قرآن نیز یکی دیگر از مظاهر نگاه دنیوی به این کتاب آسمانی است. این امر که در ظاهر شاید عادی به‌نظر برسد، در عمق خود می‌تواند انگیزه‌های الهی را تضعیف کرده و موجب گردد که اهداف عالیه تعلیم قرآن به سطحی مادی تنزل یابد.از نگاه تعالیم اسلامی، قرآن کتاب هدایت و رحمت الهی است که باید با نیت خالص و در راه رضای خداوند آموزش داده شود. اگر آموزش قرآن با انگیزه‌های دنیوی، از جمله دریافت مزد و پاداش مالی، انجام گیرد، این عمل می‌تواند از اخلاص عمل بکاهد و حقیقت تربیتی آن را مخدوش سازد. در این راستا، امام علی(ع) با بیانی قاطع هشدار می‌دهند: «هرکس برای آموزش قرآن مزدی بگیرد، بهره او روز قیامت، همان خواهد بود» (صدوق، 1414، ج 3، ص 178). این حدیث به‌صراحت نشان می‌دهد که اگر نیت آموزش قرآن، انگیزه‌های مالی و دنیوی باشد، دیگر بهره‌ای اخروی از این عمل مترتب نخواهد شد. بنابراین، ریا و خودنمایی در تلاوت و تعلیم قرآن و نیز مزد گرفتن برای آموزش آن، دو نمونه آشکار از نگاه ابزاری و مادی به قرآن کریم هستند که مانع تحقق جایگاه حقیقی و نورانی آن در زندگی مسلمانان می‌گردند. تنها با بازگشت به نیت خالص الهی و دوری از اغراض دنیوی می‌توان راه را برای بهره‌مندی از آثار تربیتی و روحانی قرآن هموار ساخت.

بخش دیگر این تحقیق، راهکارها و راهبردهای بهره گیری از جایگاه رفیع قرآن است. نخستین راهکار و راهبرد، تمسک به قرآن و جست‌وجوی هدایت در آن است که ارتباط مستقیم و عمیقی با جایگاه بلند قرآن دارد، چنانچه در روایات آمده است، در مواجهه با فتنه‌ها، به آیات قرآن چنگ بزنید که پیامبر اکرم(ص) در این باره می‌فرماید: «هرگاه فتنه‌ها همچون پاره‌های شب تار شما را در میان گرفتند، به قرآن چنگ در زنید؛ زیرا کتابی است که در آن، شرح و روشنگری و تحصیل حقایق است و راست و جدی است، نه شوخی» (کلینی، ۱۳۶۵، ج۲، ص ۵۹۹). این بیان پیامبر اکرم(ص) نشان می‌دهد که قرآن گفتار ساده‌ی بشری نیست، بلکه کلام الهی

است. همین کلام الهی بودن قرآن است که جایگاه آن را بلند و بی‌همتا کرده است ، هم چنین قرآن گفتاری قاطع و جداکننده‌ی حق از باطل است و هنگامی که فتنه به پا خیزد، باید به آیات آن پناه برد لذا این چنگ زدن به آیات قرآن، تمسک واقعی به قرآن است که نشانه‌ی شناخت جایگاه رفیع آن می‌باشد.

از سوی دیگر، جستن هدایت در قرآن نیز مؤید جایگاه بلند آن است، چراکه هدایت را تنها در کتابی می‌توان یافت که دارای روشنگری، بیان حقایق و تبیین حق از باطل باشد. امام علی(ع) در توصیف قرآن می‌فرمایند: «قرآن در گمراهی‌ها، راهنما است و میان نابینایی‌ها، آشکارکننده و از لغزش‌ها، جلوگیری‌کننده و در تاریکی‌ها، روشنگر و در پیش‌آمدها، پرتو افشان و از نابودی، نگاه‌دارنده و از کج‌روی، به راه‌آورنده و در فتنه‌ها، تبیین‌کننده و از دنیا به آخرت، رساننده است» (طبرانی، ۱۴۰۴، ج۱۸، ص ۹۱). این صفات همه از ویژگی‌های کتابی است که مقام و منزلت آن از جانب خداوند تعیین شده است و تنها کتابی با چنین ویژگی‌هایی می‌تواند در فتنه‌ها، تکیه‌گاه و در گمراهی‌ها، راهنما باشد. همچنین امام علی(ع) در روایت دیگری می‌فرمایند: «هیچ کس با قرآن همنشین نشد مگر آن‌که افزایش یا کاهشی از نزد آن برخاست، افزایش در هدایت و کاستی در کوری و گمراهی» (نهج‌البلاغه، خطبه ۱۷۶) این بیان نشان‌دهنده‌ی آن است که راه‌یافتن به هدایت، در گرو همنشینی با قرآن است؛ و این همنشینی، دلیلی دیگر بر عظمت قرآن و جایگاه بلند آن است، چراکه تنها قرآن است که انسان را از کوری و گمراهی نجات داده و به نور هدایت می‌رساند، پس روشن است که چنگ زدن به قرآن و جستن هدایت در آن، نه تنها راهکارهایی برای نجات در فتنه‌هاست، بلکه خود نشانه‌هایی از جایگاه بلند و مقام الهی قرآن هستند.

راهکار و راهبرد دیگر، پایبندی عملی و مستمر به قرآن است که شامل مواظبت بر قرآن و عمل به آیات آن و همچنین تلاوت قرآن در همه حال است که به‌طور مستقیم با جایگاه رفیع قرآن در ارتباط است. در روایت امام باقر(ع) آمده است: «قرآن را بیاموزید؛ زیرا در روز قیامت، قرآن در زیباترین چهره‌ای که مردمی دیده‌اند، می‌آید... من همان کسی هستم که موجب شدم شب‌هایت را به بیداری و زندگیت را به رنج بیفتی... امروز من پشتیبان تو هستم... بنده‌ام را به بهشت وارد کنید» (کلینی، ۱۳۶۵، ج۲، ص۷۳). این روایت نشان می‌دهد که مواظبت بر قرآن و عمل به آن، زمینه‌ساز دستیابی به درجات بهشتی است؛ و چنین تأثیری تنها از کتابی با جایگاه الهی و رفیع برمی‌آید. همچنین پیامبر اکرم(ص) می‌فرماید: «بر تو باد به تلاوت قرآن در همه حال» (کلینی، ۱۳۶۵، ج۸، ص۷۹) که این توصیه بر استمرار ارتباط با قرآن تأکید دارد و استمرار در تلاوت، نشانه‌ای از اعتقاد به عظمت و قداست آن است. از این‌رو، راهبرد پایبندی عملی و مستمر به قرآن، تجلی باور به جایگاه بلند آن به‌عنوان کتاب هدایت است.

تلاوت مؤثر و شنیداری فعال قرآن هم از جمله راهکارها و راهبردهای مرتبط با جایگاه بلند قرآن در روایات اسلامی است. این راهبرد شامل دو بخش مهم گوش دادن به آیات قرآن و ترتیل‌خوانی می باشد. در بخش نخست یعنی گوش دادن به آیات قرآن، روایات بر اثرات معنوی و تربیتی گوش دادن به قرآن تأکید دارند که امام سجاد(ع) در این باره می‌فرمایند: «هرکس یک حرف از کتاب خداوند را–بدون آن‌که بخواند–گوش کند، خداوند برای او یک نیکی می‌نویسد و یک بدی را از او می‌زداید و او را یک درجه بالا می‌برد» (کلینی، ۱۳۶۵، ج۲، ص۲۱۶). همچنین امام علی(ع) می‌فرمایند: «آنچه را از کتاب خدا خدا بر پیامبرش فرو فرستاده، برایتان می‌خوانم؛ بشنوید تا اندرز گیرید زیرا به خدا سوگند، آن اندرزی برای شما است» که اینها خود نشانه‌ای از نقش شنیداری قرآن در دریافت هدایت و نشان‌دهنده عظمت کلام الهی است.

در بخش دوم یعنی ترتیل‌خوانی، پیامبر اکرم(ص) در تبیین آیه «وَرَتِّلِ الْقُرْآنَ تَرْتِيلًا» می‌فرمایند: « قرآن را کاملاً استوار بخوان و چون ریگ، پخش و پراکنده‌اش مکن و آن را مانند شعر، تند و پیوسته نخوان؛ بلکه در شگفتی‌های آن درنگ کنید، دل‌هایتان را با آن به حرکت درآورید و همه کوشش شما این نباشد که سوره را به پایان برسانید» (کلینی، ۱۳۶۵، ج۲، ص۶۱۴) که این بیان، جایگاه ترتیل را فراتر از قرائت معمولی معرفی می‌کند و بر فهم، تدبر و دریافت معنای آیات تأکید دارد که همه‌ی اینها از جایگاه بلند و تأثیرگذار قرآن ناشی می‌شود بنابراین، گوش دادن به آیات و ترتیل‌خوانی، به‌عنوان دو جزء از راهبرد تلاوت موثر و شنیداری فعال، هر دو در خدمت درک بهتر و عمیق‌تر قرآن هستند و همین امر ارتباط مستقیم آن‌ها را با مقام والای قرآن نشان می‌دهد.

یکی از راهکارها و راهبردهای دیگر که مرتبط با جایگاه بلند قرآن است، تعظیم و تکریم قرآن می باشد که شامل بزرگداشت قرآن است. این بزرگداشت با جایگاه رفیع قرآن ارتباطی مستقیم دارد، چراکه در روایت امام صادق(ع) آمده است: «قرآن می‌رود تا به سمت راست عرش می‌رسد و در آنجا قرار می‌گیرد. خداوند می‌فرماید: سوگند به عزت و جلال و والایی جایگاهم، هرکس تو را در دنیا گرامی داشته است، امروز گرامی‌اش می‌دارم و هرکس تو را خوار داشته است، خوارش می‌دارم» (کلینی، ۱۳۶۵، ج۲، ص۶۰۲). این روایت به‌روشنی بیان می‌کند که بزرگداشت قرآن نه‌تنها یک رفتار ظاهری بلکه امری معنوی و مرتبط با سرنوشت انسان در قیامت است، و از عظمت ذاتی قرآن ناشی می‌شود که جایگاه آن در نزد خداوند تا کنار عرش است. همچنین در حدیثی از پیامبر اکرم(ص) آمده است: «ای حاملان قرآن، با ارج نهادن به کتاب خدا، با خداوند دوستی ورزید تا او نیز شما را بیشتر دوست بدارد و نزد بندگانش محبوبتان گرداند» (سبزواری، ۱۴۱۴، ص ۱۱۵). این بیان نیز نشان می‌دهد که تکریم قرآن، موجب تقرب به خداوند و محبوبیت در میان بندگان می‌گردد و این اثرگذاری از جایگاه والای کلام الهی ناشی می‌شود؛ بنابراین بزرگداشت قرآن به‌عنوان یک راهبرد، تجلی باور به عظمت آن و تقویت‌کننده رابطه انسان با خداوند بر مبنای احترام به کتاب الهی است.

یکی از بخش‌های دیگر این تحقیق، بررسی پیامدهای است که از جایگاه بلند قرآن ناشی می شود که دربرگیرنده پیامدهای معنوی و روحانی، اخروی و قیامتی، اخلاقی و تربیتی و اجتماعی و تمدنی است. پیامدهای معنوی و روحی ناشی از جایگاه قرآن در روایات اسلامی می باشد که شامل صفا دادن قلب، افزایش ایمان، نزول آرامش، انیس انسان و مستجاب شدن دعاست. یکی از مهم‌ترین این پیامدها، صفا دادن به قلب است. در خطبه 176 نهج‌البلاغه، امام علی (ع) قرآن را بهار دل‌ها و چشمه‌های دانش معرفی می‌نماید و می‌فرماید: «در قرآن، بهار دل و سرچشمه‌های علم نهفته است و هیچ‌چیز جز آن، قلب را جلا نمی‌دهد. این توصیف، نشان‌دهنده نقش مؤثر قرآن در پاکسازی قلب از زنگارهای نفسانی و جهل است. در همین راستا، پیامبر اکرم (ص) نیز در روایتی در پاسخ به این‌که جلا دهنده قلب چیست، فرمودند: «زیاد یاد مرگ کردن و تلاوت قرآن» (بیهقی، 1410، ج2، ص 353). این روایت به‌صراحت، تلاوت قرآن را عامل زداینده زنگار از دل معرفی می‌کند. از نگاه اسلامی، زنگار قلب؛ همان غفلت، قساوت و دوری از ذکر الهی است که قرآن با نورانیت خود آن را می‌زداید. در آیه‌ای از قرآن نیز، پیوند بین تلاوت قرآن و نرمی دل به‌روشنی آمده است: «اللَّهُ نَزَّلَ أَحْسَنَ الْحَدِيثِ... تَقْشَعِرُّ مِنْهُ جُلُودُ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ ثُمَّ تَلِينُ جُلُودُهُمْ وَقُلُوبُهُمْ إِلَى ذِكْرِ اللَّهِ» (زمر/23). در این آیه، تجلی خشیت الهی و نرم شدن دل‌ها به واسطه تلاوت و شنیدن آیات قرآن، به‌عنوان نشانه هدایت الهی معرفی شده است. از این رو، افزایش ایمان نیز یکی از آثار مستقیم قرآن است که از واکنش درونی مؤمنان نسبت به آن نشأت می‌گیرد.

یکی دیگر از پیامدهای معنوی و روحی، نزول آرامش در پرتو انس با قرآن است. از آنجا که قرآن، یادآور حضور دائم خداوند است و تلاوت آن قلب را نرم می‌کند، فرد در پرتو این اتصال با منبع هستی، به آرامشی عمیق دست می‌یابد. چنین آرامشی در کلمات امام سجاد (ع) نیز متبلور است، آنجا که می‌فرمایند: «اگر همه مردم از مشرق تا مغرب عالم بمیرند، با بودن قرآن در کنار من، هیچ‌گاه احساس تنهایی نمی‌کنم» (کلینی، 1365، ج2، ص602). این سخن، نمونه‌ای عینی از تأثیر روحی قرآن بر انسان و ایجاد احساس انس و مونس بودن در اوست. همچنین، در کلام امام علی (ع) آمده است: «اگر همدم خواستی، قرآن برای تو کافی است» (سبزواری، 1414، ص511). این جمله، جایگاه قرآن را به‌عنوان همدم حقیقی انسان برجسته می‌سازد و به‌وضوح بیان می‌دارد که انسان مؤمن می‌تواند خلأ تنهایی خود را با ارتباط با قرآن پر کند و این، نهایت تجلی آرامش روانی و معنوی است که قرآن به ارمغان می‌آورد. مستجاب شدن دعا نیز از جمله پیامدهای معنوی انس با قرآن است، چرا که تقرب به خدا از طریق تلاوت آیات الهی و تأمل در آن‌ها، باعث پالایش درون و آمادگی دل برای پذیرش الطاف الهی می‌گردد که امام سجاد(ع) در این باره می فرمایند: «هرکس قرآن را ختم کند، یک دعای اجابت شده دارد» (کلینی، 1365،ج2، ص 613) لذا دعایی که از دل آراسته به نور قرآن برخیزد، بی‌شک از جایگاهی خاص در درگاه الهی برخوردار است. در مجموع، جایگاه قرآن در روایات اسلامی به‌گونه‌ای است که تمامی پیامدهای معنوی چون صفای قلب، تقویت ایمان، آرامش درونی، انس روحی با کلام الهی، و حتی تأثیر در استجابت دعا را در برمی‌گیرد. قرآن نه‌تنها راهنمای ظاهری، بلکه شفای درون انسان است که با نور خود، دل‌ها را روشن، جان‌ها را آرام و روح‌ها را سیراب می‌سازد.

یکی دیگر از پیامدهای جایگاه رفیع قرآن، پیامدهای اخروی و قیامتی آن است که شامل شفاعت کننده در روز قیامت، بالابردن درجات در قیامت، ورود به بهشت، سنگینی ترازوی اعمال، دفع عذاب و رسیدن به جایگاه امن و سلامت است. قرآن، کتابی آسمانی با شأنی شفاعت‌گرانه است که پیامبر اکرم(ص) فرمودند: «قرآن را بیاموزید، چراکه در قیامت شفاعت می‌کند» (ابن حنبل، 1414، ج8، ص273). این شفاعت نه‌تنها وعده‌ای است، بلکه پذیرفته‌شده و قطعی است، چنان‌که امام علی(ع) فرمود: « هر کس که قرآن او را در روز قیامت شفاعت کند، شفاعت برای او پذیرفته می‌شود.» (نهج‌البلاغه، خطبه 176)، که این خود نشانه قدرت و جایگاه بالای قرآن در پیشگاه خداوند است. هم چنین قرآن سبب ورود مؤمن به بهشت می‌شود، چنان‌که پیامبر اکرم(ص) فرمودند: «هرکس قرآن را بیاموزد و آن را حفظ کند و در یادگیری آن بکوشد، خداوند او را به بهشت می‌برد» (ابن حنبل، 1414، ج1، ص314)، زیرا قرآن، کلید گشایش درهای رحمت الهی است. همچنین «در قیامت، قرآن به صورت جوانی زیبا نزد قاری خود می‌آید، به او امان‌نامه‌ای از آتش و سند جاودانگی در بهشت می‌دهد و به هر آیه‌ای که می‌خواند، درجه‌ای او را بالا می‌برد» (کلینی، 1365، ج2، ص603)، که این خود بیانگر نقش بی‌بدیل قرآن در ساختار معنوی قیامت است. پیامد اخروی دیگر این است که درجات اهل قرآن در قیامت بالاست چنانچه پیامبر اکرم (ص) می فرمایند: «اهل قرآن پس از پیامبران در بالاترین مراتب انسانی قرار دارند و نباید جایگاه آن‌ها را کوچک شمرد، چرا که آنان منزلتی والا نزد خدای جبار دارند» (کلینی، 1365، ج2، ص306) که این جایگاه رفیع برگرفته از اتصال دائمی آنان با کلام خداست. هم چنین تلاوت قرآن نه‌تنها در دنیا آثار دارد، بلکه تجارتی سودآور و همیشگی در آخرت است: «إِنَّ الَّذِينَ يَتْلُونَ كِتَابَ اللَّهِ... يَرْجُونَ تِجَارَةً لَنْ تَبُورَ» (فاطر/29–30). این آیه، پیوندی عمیق میان تلاوت قرآن و پاداش ابدی الهی برقرار می‌کند. پیامبر(ص) در این زمینه فرمودند: «هرکس آیه‌ای از قرآن را آموزش دهد، تا وقتی آن آیه تلاوت می‌شود، پاداش آن برای او ثبت می‌شود» (نوری، 1407، ج4، ص235) و «خداوند خود پاداش آموزش‌دهنده قرآن را می‌دهد» (حلیةالأولیاء، ج8، ص224)، که این نشان از تداوم اثر معنوی قرآن حتی پس از مرگ انسان دارد. «قرآن نه‌تنها موجب ارتقای مقام در روز قیامت است، بلکه عامل سنگینی ترازوی اعمال، نجات در روز حسرت، داشتن سایه در روز سوزان و هدایت در گمراهی خواهد بود» (دیلمی، 1406، ج5، ص371). این گستره آثار قرآن، بیانگر سلطه آن بر تمامی ساحات وجودی انسان در آخرت است لذا «امام سجاد(ع) از خدا می‌خواهد قرآن را نردبانی برای صعود به درجات کرامت و جایگاه امن قرار دهد» (صحیفه سجادیه، دعای 42، فراز 8)، که نشان می‌دهد قرآن مسیر عروج و امنیت معنوی در قیامت است.

پیامد دیگر اخروی، دفع عذاب است که امام علی(ع) در این باره فرموده‌است که حتی وجود پیرانی که نماز می‌خوانند و کودکانی که قرآن می‌آموزند، سبب می‌شود خداوند عذاب عمومی را به تأخیر اندازد (صدوق، 1414، ص61). این اثر بازدارندگی از عذاب، جلوه‌ای از قداست و تأثیر اجتماعی قرآن است. در نهایت، قرآن معیار خروج از غفلت و ورود به ذکر الهی است؛ چنان‌که در روایات آمده است: تلاوت ده آیه در روز، انسان را از غافلان خارج می‌کند و پنجاه آیه او را در زمره ذاکران قرار می‌دهد (کلینی، 1365، ج2، ص603)، که این نشان از رسیدن به جایگاه امن و سلامت انسان دارد. بدین‌سان، قرآن کریم نه‌تنها کلام هدایت در دنیاست، بلکه سند رستگاری، نردبان عروج، واسطه شفاعت، سنگینی ترازوی اعمال و کلید ورود به بهشت در آخرت است و این‌ها همه نشانه جایگاه رفیع و بی‌بدیل قرآن در حیات اخروی انسان می‌باشد.

جایگاه بلند قرآن پیامدهای اخلاقی و تربیتی هم دارد که شامل زندگی‌بخشی، آمرزش گناهان و دریافت ثواب بی پایان می‌باشد. قرآن، همچون بارانی حیات‌بخش بر سرزمین خشک انسان‌ها فرود می‌آید و جان تازه‌ای به جامعه انسانی می‌بخشد؛ چنان‌که پیامبر اکرم(ص) فرموده‌اند: «حکایت قرآن و مردم، حکایت زمین و باران است... تا آن‌که بذرهای زمین می‌رویند و گیاهان سر برمی‌آورند» (دیلمی، 1406، ج4، ص139). در همین راستا، آیه 24 سوره انفال، انسان‌ها را به اجابت دعوتی فرا می‌خواند که زندگی‌آفرین است: «يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اسْتَجِيبُوا لِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ إِذا دَعَاكُمْ لِما يُحْيِيكُمْ»، که این حیات، ناشی از جایگاه بلند قرآن است که جامعه را از رکود و مرگ معنوی می‌رهاند. همچنین، پیامبر اکرم(ص) در سخنی دیگر بیان می‌کنند که آموزگار قرآن و قرآن‌آموز، از چنان منزلتی برخوردار است که هر چیزی، حتی ماهیان دریا، برای او طلب آمرزش می‌کنند (نوری،1407، ج4، ص235؛ بروجردی،1413، ج15، ص9). علاوه بر این، آموزش یک آیه از قرآن یا فراگیری بابی از معارف آن، موجب ثوابی بی‌پایان در پیشگاه الهی می‌گردد، چنان‌که آن حضرت فرمودند: «هرکس یک آیه از کتاب خدا یا بابی از علم را آموزش دهد، خداوند مزد او را تا روز قیامت افزایش خواهد

داد» (ابن عساکر، 1415، ج59، ص290). که این روایات نشان می دهد که آمرزش گناهان و دریافت ثواب بی‌پایان، در امتداد تأثیرات اخلاقی و تربیتی قرآن و به عنوان بخشی از تجلیات جایگاه متعالی آن در زندگی انسان قابل تحلیل است. یکی از پیامدهای دیگر برخاسته از جایگاه والای قرآن کریم، پیامدهای اجتماعی و تمدنی آن است که به‌ویژه در گسترش دین و تعمیق آموزه‌های دینی در جامعه نمود می‌یابد. قرآن به‌عنوان منبع اصلی هدایت و راهنمای زندگی انسان‌ها، نه‌تنها کارکرد فردی دارد، بلکه نقشی بنیادین در شکل‌دهی به فرهنگ و تمدن اسلامی ایفا می‌کند. در این راستا، تعلیم و تعلّم قرآن، نه‌تنها موجب تقویت معرفت دینی در سطح فردی می‌شود، بلکه بسترساز شکل‌گیری جامعه‌ای مبتنی بر ارزش‌های الهی است. این پیوند میان آموزش قرآن و گسترش دین، در سخن پیامبر اکرم (ص) نیز به‌روشنی بیان شده است، آنجا که می‌فرمایند: «تعلیم القرآن ینشر الدین»؛ آموزش دادن قرآن، موجب گسترش دین می‌شود (دیلمی، ۱۴۰۶ق، ج۲، ص۶۸). این حدیث شریف نشان می‌دهد که انتقال معارف قرآنی به نسل‌های گوناگون، نه‌فقط یک فعالیت آموزشی، بلکه حرکتی تمدن‌ساز و دین‌گستر است که نقش اساسی در پویایی جامعه اسلامی ایفا می‌کند. از این منظر، قرآن‌پژوهی و گسترش تعلیمات قرآنی، باید در صدر برنامه‌های فرهنگی و اجتماعی جوامع اسلامی قرار گیرد تا زمینه‌ساز شکوفایی تمدن نوین اسلامی گردد.

نتیجه‌گیری

نتیجهٔ پژوهش در پاسخ به سوال تحقیق یعنی عوامل موثر در روایات که نشان دهنده جایگاه بلند قرآن کریم است، عبارتند از: مرجعیت جامع قرآن برای هدایت دینی (وجوب عمل به کتاب خدا، تبیین کننده دین، سنجش دین، ، سنگ بنای اسلام و عین ایمان)، اعتقاد به حقیقت الهی قرآن (اعتقاد به کلام پروردگار جهانیان، اعتقاد به جاودانگی قرآن، معجزه و حجت الهی)، لایه‌مندی و عمق معنایی قرآن (اعتقاد به بطون مختلف قرآن) و پیوند نهادین قرآن و عترت (اعتقاد به همراهی کتاب و عترت) و عوامل زمینه ای در روایات که باعث بهره گیری بهتر از جایگاه رفیع قرآن می شود، دربرگیرنده: طهارت ظاهری و باطنی برای ارتباط با قرآن (طهارت داشتن، گناه نکردن)، تربیت قرآنی در خانواده (یاددهی قرآن توسط والدین، یادگیری قرآن در کودکی)، توجه قلبی و معنوی در مواجهه با قرآن (خشیت و خشوع داشتن، استعاذه نمودن، دعا کردن) و آموزش و یادگیری مستمر قرآن (یادگرفتن قرآن) و موانعی که منجر می‌شود نتوان از جایگاه باکرامت کتاب الهی بهره برد، شامل: بی‌توجهی و ترک ارتباط با قرآن (نخواندن آیات) و نگاه ابزاری و دنیوی به قرآن (ریا و خودنمایی و مزد گرفتن) و راهکارها و راهبردها که امکان دسترسی به جایگاه باعظمت قرآن را فراهم می سازد، عبارتند از: تمسک و جست‌وجوی هدایت در قرآن (چنگ زدن به آیات قرآن، جستن هدایت در قرآن)، پایبندی عملی و مستمر به قرآن (مواظبت بر قرآن و عمل به آن، تلاوت قرآن در همه حال)، تلاوت مؤثر و شنیداری فعال قرآن (گوش دادن به آیات قرآن، ترتیل خوانی) و تعظیم و تکریم قرآن (بزرگداشت قرآن) و پیامدهای برآمده از توجه به جایگاه ارزشمند قرآن می شود، شامل: پیامدهای معنوی و روحی (صفا دادن قلب، افزایش ایمان، نزول ارامش، انیس انسان، مستجاب شدن دعا)، پیامدهای اخروی و قیامتی (بالابردن درجات در قیامت، شفاعت کننده در روز قیامت، ورود به بهشت، سنگینی ترازوی اعمال، دفع عذاب، رسیدن به جایگاه امن و سلامت) و پیامدهای اخلاقی و تربیتی (زندگی بخشی، آمرزش گناهان، دریافت ثواب بی پایان) و پیامدهای اجتماعی و تمدنی (گسترش دین) است.

منابع

قرآن کریم

نهج البلاغه

ابن حنبل(1414)، احمدبن محمد شیبانی، مسند ابن حنبل، تحقیق عبدالله محمد درویش، بیروت، دارالفکر.

ابن طاووس، علی بن موسی(1378)، الطرف، تحقیق قیس العطار، مشهد، تاسوعا.

ابن عساکر دمشقی(1415)، علی بن حسن بن هبه الله، تاریخ دمشق، تحقیق علی شیری، بیروت، دارالفکر.

احسائی، محمدبن علی(1403)، عوالی اللالی العزیزیه فی الاحادیث الدینیه، تحقیق مجتبی عراقی، قم، مطبعه سیدالشهداء.

اربلی، علی بن عیسی(1401)، کشف الغمه، تصحیح سید هاشم رسولی، بیروت، دارالکتاب.

ایازی، محمدعلی(1388)، تحلیلی از جایگاه قرآن شناسی اهل بیت در روایات کلینی، حدیث پژوهی، شماره 2.

بخاری، ابوعبدالله محمدبن اسماعیل(1407)، تاریخ کبیر، تحقیق معلمی یمانی، بیروت، دارالفکر.

بروجردی، حسین(1413) جامع احادیث شیعه، قم.

بیهقی، ابوبکر احمدبن حسین(1410)، شعب الایمان، تحقیق محمد سعید بسیونی زغلول، بیروت، دارالکتب العلمیه.

پهلوان، منصور؛ بحرالعلوم، محمدمهدی(1400)، جایگاه قرآن و مراتب حفظ آن در روایات با تأکید بر نهج البلاغه، پژوهش های نهج البلاغه، دوره 20، شماره 2.

حسینی خامنه ای، علی(1399)، طرح کلی اندیشه اسلامی در قرآن، مشهد مقدس،انتشارات موسسه ایمان جهادی.

خنیفر، حسین؛ مسلمی، ناهید(1395)، اصول و مبانی روش های پژوهش کیفی، تهران، نگاه دانش.

خوش منش، ابوالفضل؛ علیان نژادی، فاطمه(1397)، توجه به سختارمندی قرآن در کلام الهی و روایات اهل بیت(ع)، تحقیقات علوم قرآن و حدیث، سال پانزدهم، شماره 3.

دارمی، ابومحمدعبدالله بن عبدالرحمان دارمی(1412)، سنن دارمی، تحقیق مصطفی دیب البغا، بیروت، دارالعلم.

دیلمی همدانی، ابو شجاع(1406)، الفردوس بمأثور الخطاب، تحقیق محمد زغلول، بیروت، دارالکتب العلمیه.

سبزواری، محمدبن محمد شعیری(1414)، جامع الاخبار او معارج الیقین فی اصول دین، قم، موسسه آل البیت.

صدوق، ابوجعفرمحمدبن علی بن حسین بن بابویه قمی(1398)، التوحید، تحقیق هاشم حسینی طهرانی، قم، موسسه نشر اسلامی.

صدوق، ابوجعفر محمدبن علی قمی(1414)، ثواب الاعمال و عقاب الاعمال، تحقیق علی اکبر غفاری، تهران، مکتبه صدوق.

صدوق، ابوجعفر(1414)، من لا یحضره الفقیه، تحقیق علی اکبر غفاری، قم، موسسه نشر اسلامی.

طبرانی، ابو قاسم(1404)، معجم الکبیر، بیروت، داراحیاء تراث العربی.

طوسی، ابوجعفرمحمدبن حسن(1401)، تهذیب الاحکام فی شرح المقنعه، تحقیق حسن موسوی خرسان، تهران، دارالکتب الاسلامیه.

عابدي جعفري، حسن و همکاران. (1390). تحلیل مضمون و شبکه مضامین. اندیشه مدیریت راهبردي.10. 151-198.

عبدالرزاق، ابوبکر(1390)، مصنف عبدالرزاق، تحقیق حبیب الرحمان اعظمی، بیروت، منشورات مجلس العلمی.

قرطبی، ابوعبدالله محمدبن احمد انصاری(1405)، تفسیر قرطبی جامع احکام القرآن، تحقیق محمد عبدالرحمان مرعشلی، بیروت، دار احیاء تراث عربی.

قزوینی، ابوعبدالله محمدبن یزید(1395)، سنن ابن ماجه، تحقیق محمد فواد عبدالباقی، بیروت، دار احیاء تراث عربی.

قمی، علی بن ابراهیم(1367)، تفسیر القمي، تحقیق سید طیب موسوی جزایری، قم، دارالکتاب.

کلینی، محمد بن یعقوب(1365)، الکافی، تصحیح علی اکبر غفاری، تهران، دارالکتب الإسلامیة.

مجلسی، محمدباقر(1403)، بحارالانوار، تحقیق سیدابراهیم میانجی و محمد باقر بهبودی، بیروت، داراحیاءالتراث العربی.

مسعودی، عبدالهادی(1396)، قرآن در روایات، قم، دارالحدیث.

مسلم، ابوالحسین(1412)، صحیح مسلم، تحقیق محمد فواد عبدالباقی، بیروت، دارالفکر.

مصباح یزدی، محمدتقی(1388)، قرآن شناسی، تحقیق محمود رجبی، قم، انتشارات موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی.

ورام، ابوالحسین(1413)، تنبیه الخواطر و نزهه النواظر، تحقیق علی اصغر حامد، تهران، دارالکتب االاسلامیه.

نوری، حسین(1407)، مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل، قم، موسسه آل البیت.

Braun, V. & Clarke, V. (2006), "Using thematic analysis in psychology", Qualitative Research in Psychology, Vol. ٣, No. ٢, Pp. 101- 77